

ÈPOCA ISLÀMICA

Dossier per a les escoles

MHM

Índex

1. Introducció.....	3
2. Cronologia.....	4
3. L'arribada dels musulmans.....	6
4. Manacor sota domini musulmà.....	7
5. Arquitectura.....	8
6. Societat.....	10
7. Economia.....	13
8. Cultura.....	14
9. La conquesta catalana.....	16
10. Idees principals.....	17
11. Glossari.....	18
12. Recursos.....	18

Coordinació: Museu d'Història de Manacor a
partir dels textos d'Eugènia Sitges i Mª José Rivas.
Disseny: Agnès Gayà.

1.Introducció

Tradicionalment, s'ha establert que l'edat mitjana abraça els deu segles compresos entre la caiguda de Roma (476) i el descobriment d'Amèrica (1492). Al mateix temps, queda dividida en dues etapes diferenciades: l'alta edat mitjana (s. V-X) i la baixa edat mitjana (s. XI-XV). No obstant això, per explicar la història de Mallorca aquesta divisió no és gaire encertada. En el cas de Mallorca, l'edat mitjana es pot dividir en tres etapes diferenciades: l'antiguitat tardana, l'època islàmica i l'època medieval cristiana.

Pel que fa a les illes Balears, els musulmans no les ocuparen tan ràpid com la Península. Si bé és cert que hi ha algunes ràtzies documentades en els segles VIII i IX, no fou fins l'any 902 que les Balears foren annexionades a al-Àndalus, i s'inicià així la islamització. Els musulmans ocuparen les illes Balears fins l'any 1229, quan el rei Jaume I, de la Corona d'Aragó, va conquerir l'illa de Mallorca. Al llarg del segle XIII, s'ocuparien també les Pitiüses (1235) i Menorca (1287). La societat islàmica va ser completament aniquilada i substituïda per colons catalans.

2. Cronologia

Península Ibèrica

- **711:** Els musulmans, dirigits per Tàriq ibn Ziyad, entraren a la península Ibèrica i conquistaren el regne visigot. Aquest territori es va anomenar al-Àndalus. Emirat o província que depenia del califat de Damasc i després del de Bagdad.
- **756:** El príncep Abd al-Rahman proclama al-Àndalus emirat independent (reconeix l'autoritat religiosa del califat però no la política).
- **929:** L'emir Abd al-Rahman III converteix al-Àndalus en un regne completament independent i a partir d'aquest moment es dirà califat de Còrdova.
- **1031:** Al-Àndalus queda dividit en 28 regnes de taifes.
- **1212:** Batalla de les Navas de Tolosa, punt en què l'hegemonia musulmana dona pas a l'hegemonia dels regnes cristians a la Península.
- **1492:** Els Reis Catòlics conquereixen el regne de Granada, últim reducte d'al-Àndalus.

2. Cronologia

Illes Balears

707: Abd-Allāh Ibn Musa saqueja les Balears.

711: Els musulmans derroten els visigots i comencen l'ocupació de la península Ibèrica.

848: Abd al-Rahman II ordena una expedició de càstig contra les Balears pel trencament del pacte amb l'emirat de Còrdova.

859: Els normands saquejen Mallorca, Menorca i Formentera.

902: Isām al-Khawlānī conquereix les Balears, que són annexionades a l'emirat de Còrdova. Comença la islamització de les illes Balears.

1014: Les illes Orientals passen a dependre del regne de taifes de Dénia, després de la desintegració del califat.

1087-1114: Les illes es declaren independents, aprofitant la invasió de la taifa de Dénia pels Banu Hud de Saragossa el 1076 dC.

1113-1114: Croada catalano-pisana, que en realitat va ser una operació de saqueig que va acabar amb la destrucció de Madina Mayurqa.

1114: Les tropes almoràvits no arriben a temps per impedir el saqueig, però reconstrueixen i repoblen la ciutat aprofitant el buit de poder després de l'atac.

1203: Conquesta almohade de Mayurqa, que havia estat l'últim enclavament almoràvit.

1229: Inici de la conquesta cristiana de l'illa. Madina Mayurqa es rendeix el dia 31 de desembre.

3. L'arribada dels musulmans

A final del segle IX els musulmans controlaven gairebé tota la Mediterrània. Durant aquests segles, les illes Balears semblen haver estat oblidades per les principals potències: Bizanci, l'Islam i el regne Carolingi. Però la seva posició estratègica dins la mar Mediterrània les faran ser objecte de diferents ràtzies, que propiciaran que l'emirat de Còrdova les conquereixi entre el 902 i el 903. D'aquesta manera, les anomenades illes Orientals s'integren com a part d'al-Àndalus, amb una estructura administrativa pròpia, dins la qual Manacor destaca per ser el districte més gran de tot Mayurqa.

La migració pagesa berber i àrab es degué produir de manera compacta i no es perllongà molt en el temps. Els assentaments més antics documentats corresponen a poc després de la conquesta del 902. Trobam restes d'època califal i una gran homogeneïtat a l'hora de triar les zones de residència i els espais de conreu. El poblat prehistòric de s'Hospitalet Vell fou reocupat pels pagesos andalusins poc temps després de la reincorporació de les illes Balears a l'estat cordovès. Es tracta, doncs, d'un dels assentaments rurals amb evidències andalusines més antics documentat a les Balears. Això implica que la islamització de l'illa no es va iniciar només a la *madīna*, sinó que el poblament rural tengué gran importància.

Jaciment de s'Hospitalet Vell. Vista de l'habitació on es varen trobar restes andalusines.

4. Manacor sota domini musulmà

En època andalusina, Mallorca estava dividida en 12 districtes o *juz*. Manaqūr era el més extens; ocupava els actuals termes de Manacor i Sant Llorenç des Cardassar.

Aquest districte estava dividit a la vegada en comunitats pageses (grups clànics o familiars) que es trobaven disperses en alqueries (*qurā*) i rafals (*arhal*). Aquests darrers foren menys freqüents i de menors dimensions territorials. També es conserven topònims que podrien tenir un origen àrab o berber. Quant a Manacor concretament, se l'anomena la Cariat Açoç i era important pel seu mercat i perquè es trobava en un encreuament de camins.

Quasi tots els assentaments se situen pròxims a cursos d'aigua o fonts naturals, i de manera preferent en el vessant sud dels turons. Els andalusins construeixen un espai de conreu permanent i sistemes d'irrigació associats a aquests espais amb els seus mitjans tècnics, com es documenta de manera rellevant a la vall de la Nou.

Hi hagué, però, alqueries associades a espais sense irrigar, properes a pous, torrents o basses naturals, on la pràctica eventual era l'agricultura de secà i la ramaderia. De la mateixa manera també hi hagué ocupació d'assentaments d'època talaiòtica per grups andalusins en una època tan primerenca com el 903 aproximadament, com és el cas de s'Hospitalet Vell.

5. Arquitectura

- Ciutats

Les ciutats solien estar emmurallades. El centre de la ciutat era la medina i els barris fora de la muralla eren coneguts com a raval. Els carrers eren estrets i corbs, a vegades fins i tot no tenien sortida.

Dins el recinte emmurallat es construïen grans edificis “públics” com mesquites (temples), madrasses (universitats), alcàssers (edificis militars) i banys. Era molt important una zona en el centre de la ciutat, el soc (mercat), on es desenvolupava tota l'activitat comercial. Una altra construcció molt important per al desenvolupament de la ciutat eren les síquies, que duïen l'aigua des del seu naixement fins a tots els edificis públics.

Les ciutats concentren el poder. Són el centre de les manufactures, l'artesania, el comerç i els corsaris.

Palma es deia Medina Mayurqa i comptava amb una gran muralla, 20 mesquites, 5 banys, dues síquies reials i diverses necròpolis als afores de la ciutat.

- Fora vila

La població rural realitzava una agricultura extensiva (cultius de regadiu). S'assentava prop de petits aqüífers per teixir sistemes hidràulics (fonts de mina, safareigs, sínies, qanats, molins d'aigua). Es produïa arròs, canya de sucre, lli, cànem, olives.

L'agricultura es complementava amb la ramaderia i s'organitzava l'espai perquè convisquessin. Els animals més habituals eren ovelles, vaques i bous, cavalls i muls.

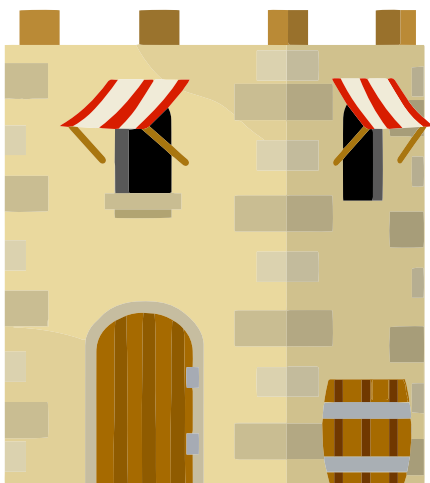

Hort andalusí.

5. Arquitectura

De la casa musulmana, en general, cal ressenyar:

- L'anonimat i estanquitat de la casa en relació amb el carrer, cosa que s'aconseguia amb un vestíbul.
- El pati com a nucli de la casa. Era un pati quadrat o rectangular, però sempre petit, en el qual solia existir un pou i, per ventura, un emparrat; les seves galeries, que rares vegades passaven de dues, donaven entrada a la cuina, el rebost i l'excusat, i tal vegada a una escaleta, sempre molt estreta.
- Absència de mobles, reduïts a armaris de rebost, estores, coixins, arques i tarimes amb matalassos per a ser usades com a llits, per la qual cosa la mateixa habitació va servir per a la vida diürna i per a dormir, perquè bastava estirar unes cortines, les que separaven les tarimes de la resta de la sala.
- Absència de finestres, perquè les cases s'il·luminaven i ventilaven pel pati, les portes del qual tenien a la part de dalt dos buits amb dobles gelosies per ventilar les habitacions quan les fulles de la porta romanien tancades.

6. Societat

La societat d'al-Àndalus era complexa perquè hi havia una gran diversitat de cultures, religions i categories socials:

Els musulmans

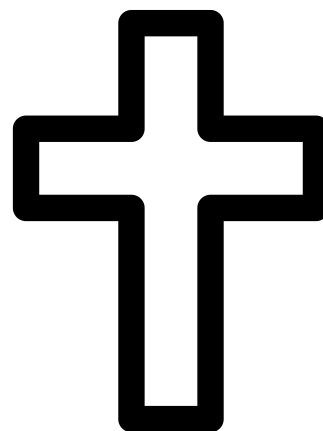
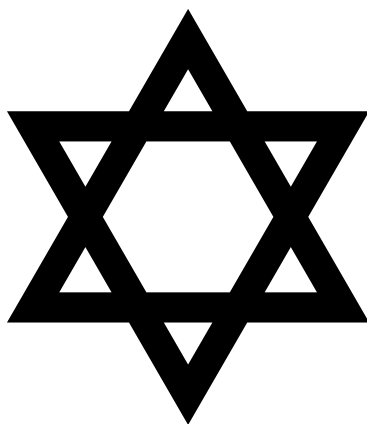
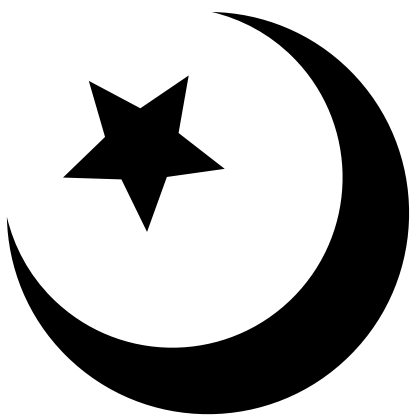
- Àrabs: els que van dirigir la conquesta musulmana de la península Ibèrica. Formaven l'elit del poder polític i social, i acaparaven tots els privilegis.
- Berbers: constituïen una part important de la societat. Arribaren a la península Ibèrica amb l'exèrcit musulmà o emigraren des del nord d'Àfrica. La majoria es dedicaven en l'agricultura i resultaven ser molt humils entre si.
- Muladí: eren més nombrosos que els berbers i, per tant, el col·lectiu més nombrós d'al-Àndalus. Eren hispanovisigots convertits a l'islamisme. Van adoptar la religió dels conqueridors, els costums i la llengua.

Els no musulmans

- Mossàrabs: eren hispanovisigots que varen mantenir la seva religió i vivien en les mateixes ciutats musulmanes. Tot i així, varen patir moltes persecucions i varen emigrar als regnes cristians.
- Jueus: la situació d'aquest grup social va millorar després de l'arribada musulmana a la península. Es dedicaven al comerç, la medicina o la ciència, i gaudien d'autonomia jurídica.

Esclavitud a al-Àndalus

L'origen dels esclaus era molt divers: des de presoners procedents dels exèrcits cristians o de les accions pirates desenvolupades a la Mediterrània fins a negres d'Àfrica o esclaus de l'Europa oriental.

6. Societat

Oficis

La producció artesanal més important d'al-Àndalus va ser la del tèxtil. La producció més destacada fou el *tiraz* cordovès, nom que s'aplicava a les manufactures tèxtils controlades pel poder públic. Com a productes principals cal assenyalar els teixits de seda —els més coneguts eren els brocats cordovesos— o els teixits de lli —que es fabricaven a Saragossa.

Però no varen ser menys importants activitats com el treball de les pells i els cuirs, la producció de vidre, la fabricació de paper (localitzada bàsicament a Xàtiva), els objectes ceràmics, les armes (fabricades sobretot a Còrdova, Màlaga i Toledo) o el treball de l'or, la plata, l'ivori i les pedres precioses.

El comerç era una activitat ben vista en el món islàmic. El desenvolupament de l'activitat mercantil a al-Àndalus comptava amb l'existència de dos tipus de moneda: una d'or, el dinar, i una altra de plata, el dirhem.

Una altra activitat destacada va ser la mineria. Els principals productes extrets eren el ferro, el plom, el cinabri, el coure i l'estany. Els àrabs també es varen interessar per l'or —que s'obtenia de la rentada de diversos cursos fluvials, com el Segre, el Tajo, el Genil o el Darro— i les pedres precioses.

De totes maneres era també de vital importància l'agricultura. No cal oblidar que la major part de la població d'al-Àndalus (potser un 75 %) es dedicava a tasques agrícoles. Certament, els principals cultius eren els cereals (en particular, el blat i l'ordi, però també el sègol, el mill o la civada), la vinya (malgrat la prohibició alcorànica del consum del vi) i l'olivera; és a dir, els tradicionals d'èpoques anteriors.

Els àrabs varen introduir importants novetats i impulsaren notablement el regadiu, sobretot amb la sínia. Però potser una de les novetats més significatives va ser el desenvolupament de cultius com l'arròs, la canya de sucre, la palmera, el cotó, l'albergínia o el safrà. Cal assenyalar, així mateix, l'auge aconseguit per les plantes aromàtiques i medicinals, així com la proliferació dels horts i els vergers.

Altres recursos naturals pels quals varen mostrar un viu interès els habitants d'al-Àndalus varen ser la fusta —procedent abans de res d'alzines, castanyers i pins—, la sal, el marbre o la pedra de construcció.

6. Societat

Alimentació

La cuina era un espai reduït que solia donar directament al pati de les cases, sense altra classe de ventilació. Es treballava amb petits fogons de fang amb carbó d'alzina. A prop hi havia el rebost, les provisions del qual es trobaven disposades en grans dipòsits de fang acuradament tapats. No s'utilitzaven forquetes ni ganivets, però sí culleres de fusta per menjar els purés i servir les salses, que es presentaven en bols de pisa. Només es bevia aigua, a vegades perfumada amb essència de roses o flor del taronger. La fruita seca mai solia faltar a taula, i també consumien moltes fruites fresques de tota classe.

L'aliment fonamental del poble era el cereal, consumit de forma integral: blat d'una excel·lent qualitat, ordi, sègol... Els devem la introducció a Occident de l'arròs (de l'àrab *ar-ruzz*). Hi havia un gran consum de lleguminoses: faves, ciurons, llenties, tramussos i determinades varietats de mongetes. Dels nombrosos productes introduïts, o simplement ja existents en temps anteriors però aclimatats i conreats a gran escala pels hispanomusulmans, val la pena destacar-ne alguns:

- **De les fruites i arbres fruiters:** l'olivera, la palmera datilera, el plataner, el magraner (procedent de Síria), l'albercoc, el codony, el poncir (*Citrus medica*, comunament anomenat *cidro*), la taronja amarga, la llimona, la síndria.
- **De les hortalisses:** l'albergínia, les carxofes, les bledes, els espàrrecs, les faves, les endívies, els xitxeros, els espinacs, la carabassa, els porros.
- **De les espècies, herbes aromàtiques i fruits comestibles:** la canyella, el safrà, el cardamom, l'anís, el gíngebre, el coriandre, el comí de prat, la nou moscada, el clau, el pebre, la mostassa, l'espígol, el sèsam, els tramussos, els festucs, les xufes. També el sucre de canya, que revolucionarà l'alimentació a l'Occident i acabarà desplaçant la mel com a edulcorant.

Els animals dels quals s'alimentaven eren essencialment el be, la cabra, la volateria i la caça, amb la particularitat que els agradava, igual que succeeix avui, rostir, fregir i guisar les diferents vísceres de l'animal: ronyons, fetge, testicles, budells. Aquesta manera d'aprofitar totes les parts de l'animal és sens dubte una de les característiques de la nostra cuina popular, que ens distingeix de les altres. El bestiar porcí és prohibit per l'Islam, que considera el porc com a bèstia immunda i n'impedeix el consum sota severes penes. La sura V, versicle 4 de l'Alcorà regeix l'alimentació dels musulmans referida al consum de carn.

7.Economia

La producció artesanal més important d'al-Àndalus va ser la del tèxtil. La producció més destacada fou el tiraz cordovès, nom que s'aplicava a les manufactures tèxtils controlades pel poder públic. Com a productes principals cal assenyalar els teixits de seda —els més coneguts eren els brocats cordovesos— o els teixits de lli —que es fabricaven a Saragossa.

Però no varen ser menys importants activitats com el treball de les pells i els cuirs, la producció de vidre, la fabricació de paper (localitzada bàsicament a Xàtiva), els objectes ceràmics, les armes (fabricades sobretot a Còrdova, Màlaga i Toledo) o el treball de l'or, la plata, l'ivori i les pedres precioses.

El comerç era una activitat ben vista en el món islàmic. El desenvolupament de l'activitat mercantil a al-Àndalus comptava amb l'existència de dos tipus de moneda: una d'or, el dinar, i una altra de plata, el dirhem.

Una altra activitat destacada va ser la mineria. Els principals productes extrets eren el ferro, el plom, el cinabri, el coure i l'estany. Els àrabs també es varen interessar per l'or —que s'obtenia de la rentada de diversos cursos fluvials, com el Segre, el Tajo, el Genil o el Darro— i les pedres precioses.

De totes maneres era també de vital importància l'agricultura. No cal oblidar que la major part de la població d'al-Àndalus (potser un 75 %) es dedicava a tasques agrícoles. Certament, els principals cultius eren els cereals (en particular, el blat i l'ordi, però també el sègol, el mill o la civada), la vinya (malgrat la prohibició alcorànica del consum del vi) i l'olivera; és a dir, els tradicionals d'èpoques anteriors.

Els àrabs varen introduir importants novetats i impulsaren notablement el regadiu, sobretot amb la sínia. Però potser una de les novetats més significatives va ser el desenvolupament de cultius com l'arròs, la canya de sucre, la palmera, el cotó, l'albergínia o el safrà. Cal assenyalar, així mateix, l'auge aconseguit per les plantes aromàtiques i medicinals, així com la proliferació dels horts i els vergers.

Altres recursos naturals pels quals varen mostrar un viu interès els habitants d'al-Àndalus varen ser la fusta —procedent abans de res d'alzines, castanyers i pins—, la sal, el marbre o la pedra de construcció.

8. Cultura

Llengua

L'àrab era la llengua oficial d'aquest territori, al-Àndalus, però també es parlaven llengües romàniques (llengües que venen del llatí) com el mossàrab, utilitzat tant pels mossàrabs com pels muladí.

Alguns dels arabismes del català:

1. Noms de plantes i fruites: albercoc, albergínia, carxofa, alfals, arròs, cotó, dacsa (blat de moro), garrova, llimona o llima, safrà, taronja, tramús.

2. Noms del món de la construcció:

- canalització: safareig, sínia, síquia;
- materials: jàssera, rajola;
- construccions: alcova, magatzem, racó, ràfec, tarima.

3. Noms de vents: garbí, xaloc.

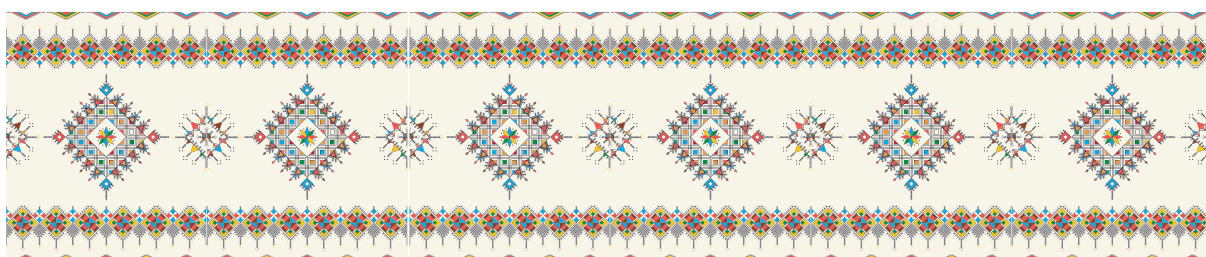
4. Atuell domèstics: catifa, gerra, matalàs, safata, setrill, sofà, tassa.

5. Altres: alcohol, drassana, gandul, quitrà, sucre.

També hi ha molts topònims i antropònims d'origen àrab, sobretot a les Illes i al País Valencià. Entre els topònims podem citar com a exemple: Albaida (la blanca), Alcora (les masies), Alcalà (el castell), Alfara (el barri), Guadalaviar (riu blanc), Massalió (hostal de les fonts).

Alguns topònims tenen com a origen un nom propi de persona, de vegades precedit per ABU-L (pare), d'altres per BEN (fill): Albocàsser, Vinaròs, Vimbodí, Benicàssim, Binissalem...

Són d'origen àrab molts cognoms catalans com: Albalat, Borja, Eixarc, Fos, Gassull, Mesquida, Massot, Omar, Rufat...

8. Cultura

Indumentària

Els teixits que s'utilitzaven abastaven la seda, el cotó, el lli, la llana.

Els homes podien triar dos tipus de túniques: una curta amb una faldilla ampla i mànigues estretes (en àrab, *al-Shaya*), o una llarga fins als peus amb amples mànigues (en àrab, *al-Jubba*). La primera es preferia per a caçar, per a la falconeria, els tornejos i altres esports actius d'exterior. La *jubba*, d'altra banda, es vestia en la cort i en ocasió de festes, música i poesia.

Les dones també vestien la *shaya* i la *jubba*, encara que la *shaya* estava probablement relegada a les més pobres, les de la classe treballadora. Entre la població femenina també s'utilitzava molt una tela gran, de forma rectangular, que podia cobrir o embolicar el cos de diverses maneres (*iznar*), o un altre teixit més petit i menys pesat destinat a cobrir el cap i les espatles (*malhafa*).

Quant al vel facial, els homes de determinada ocupació o ètnia duïen un vel davant la cara: soldats muntats, guàrdies armats i algunes tribus berbers es cobrien amb una de les tires del turbant, que passaven sota la barbeta, o amb la cua del turbant envoltant la cara. En canvi, les dames nobles i les dones de la rica burgesia velaven les seves cares amb el *khimar* sempre que deixaven la casa, o quan la companyia no era exclusivament femenina.

9. La conquesta cristiana

L'expansió dels regnes cristians i la conquesta d'al-Àndalus començà de manera progressiva a partir del segle XII. L'illa de Mallorca fou conquerida per Jaume I l'any 1229. Els diferents grups andalusins oferiren resistència, refugiant-se a muntanyes, coves i castells. Finalment, el territori fou dividit i repartit, i l'illa fou poblada novament amb gent procedent de la Península.

Són diverses les coves de refugi amb restes amagades, algunes de les quals degueren ser emprades abans de la conquesta com a punts de recol·lecció d'aigua o d'abeurada d'animals. Coneixem aquestes coves tant per les referències documentals com per la tradició popular, si bé la investigació arqueològica ha permès anar completant aquesta informació amb diferents troballes.

La cova dels Amagatalls, una cova natural a Porto Cristo, va ser utilitzada com a refugi davant la conquesta catalana de 1229. Dins aquesta cova es varen trobar objectes domèstics fàcilment transportables com peces ceràmiques, eines agrícoles, agulles de bronze, i nombroses frontisses i claus associats a restes de fusta que devien formar part de caixes. L'homogeneïtat i la composició de l'aixovar ens indiquen que devia pertànyer a un grup familiar, i és molt il·lustratiu de la manera de viure i les activitats econòmiques que duïen a terme.

Pintures murals de la Conquesta de Mallorca. MNAC.

10. Idees principals

CRONOLOGIA

902-1226 dC

ARQUITECTURA

Importància de les ciutats, amb edificis destacats com la mesquita o l'alcàsser.

També hi havia petites societats rurals, dedicades a l'agricultura.

SOCIETAT

Societats complexes i diverses, on conviuen persones de diferents religions (musulmans, mossàrabs, jueus). Els musulmans són els que ocupen el poder.

VIDA DOMÈSTICA

Importància de la religió en el dia a dia.

Cultiu d'oli, vi i cereals, però també introducció d'altres cultius. Millora dels sistemes de cultiu.

Ramaderia ovina, bovina, porcina, etc.

LLENGUA

Àrab i mossàrab.

RELIGIÓ

Islam, judaisme, cristianisme (mossàrab).

ECONOMIA

Importància de l'artesania, però també de la mineria i l'agricultura.

Comerç amb els territoris musulmans.

11. Glossari

- **Al-Àndalus:** territori de la península Ibèrica dominat pels musulmans, entre els anys 711 i 1492.
- **Emirat de Còrdova:** estat musulmà independent que tenia la seu a Còrdova.
- **Mayurqa:** nom que va rebre Mallorca durant l'ocupació musulmana.
- **Taifa:** (de l'àrab *tā'ifa* 'destacament'), nom donat als diversos estats que sorgiren a al-Àndalus com a conseqüència de l'esfondrament i desmembrament del califat de Còrdova.

12. Recursos

1.Espais per visitar

- Banys àrabs de Palma
- Palau de l'Almudaina
- Jaciment d'Almallutx
- Ruta dels pous de Manacor

2. Jocs en línia

- Retallables - <https://www.museudemanaacor.com/ca/recortables/personatges-depoca-islamica-retallar>

3.Col·lecció virtual

- Llumeta islàmica - <https://www.museudemanaacor.com/ca/el-museu/colleccions/colleccio-virtual>
- Coll d'alfàbia islàmica - <https://www.museudemanaacor.com/ca/el-museu/colleccions/colleccio-virtual>

4.Biblioteca del Museu

- Aznar, Fernando: *La vida en el pasado: Al-Ándalus*. Editorial Anaya, 978-84-207-4483-2